

ONA TILI DARSLARIDA QO'SHMA VA JUFT SO'ZLAR IMLOSINI TUSHUNTIRISH VOSITALARI KO'LAMI

Tangriyeva Umida Allaberganovna

*Urganch davlat universiteti akademik litseyining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Kalit so'zlar: qo'shma so'zlar tarkibi, yaqin ma'noli so'zlar, zid ma'noli so'zlar, kompozitsiya, morfologik yozuv, juft so'zlar.

Yangi insonni har tomonlama kamolga yetkazish mustaqil mamlakatimiz ta'lim-tarbiya tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Bu vazifani amalga oshirishda o'quvchilarning ma'naviy, g'oyaviy va axloqiy jihatdan yuksak saviyali va savodxon bo'lishlariga, ayniqsa, nutq madaniyatini har tomonlama yaxshi egallashlariga erishish juda muhimdir.

Hozir fan-texnika, madaniyat, san'at va boshqa sohalarning mislsiz darajada o'sishi, yoshlarning aqliy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Yoshlar yangi-yangi narsalar, voqea-hodisalar va ma'lumotlarga duch kelmoqda. Ularning nomi bilan, qachon va qanday ishlatilishi bilan tanishmoqdalar. Tafakkurlari va qiziqishlari, ehtiyojlari tez sur'atlarda taraqqiy etmoqda. Lug'at manbalari juda ko'p yangi so'zlar hisobiga boyimoqda. Albatta, ular orasida qo'shma va juft so'zlar borligini ham inkor qilib bo'lmaydi. Shunday ekan, yoshlarga qo'shma va juft so'zlarning tuzilishi, ma'nolari, ifodalanishi, imlosi xususida yetarli ma'lumot berib borishga to'g'ri keladi. Mamlakatimizda o'quv-tarbiya ishlari sohasida ulkan o'zgarishlar yuz berayotgan hozirgi bir paytda ta'lim-tarbiyada eng samarali, zamonaviy metod-usullarni, inovatsion texnologiyalarni qo'llash maqsadga muvofiq deb topilmoqda. Ayniqsa, darsda yangi texnik vositalardan foydalanish o'quvchilar qiziqishini uyg'otishda juda muhim ahamiyat kasb etadi.

“Qo'shma va juft so'zlar imlosi” mavzusini o'tishni quyidagicha tashkil qilish (xaritalash) mumkin:

Fan: Ona tili

Mavzu: Qo'shma va juft so'zlar imlosi

Kalit so'zlar: so'z yasalishi, so'zlarning tuzilishiga ko'ra tasnifi, sodda so'z, qo'shma so'z, juft so'z, takror so'z, tub so'z, yasama so'z, kompozitsiya, ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish.

Soatlar soni: 2 soat

Mavzuning qisqacha ta'rifi (DTS talablariga muvofiq)

O'zbek tilida qo'shma va juft so'zlarning imlosini o'rgatishda ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. Mavzuni turli fanlar bilan bog'liqlikda, ilmiy tadqiqotlar sohasiga xos ko'rinishlarda o'tish.

O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi

Metod: Og'zaki bayon qilish, suhbat-ma'ruza, "BBB" hamda "Aqliy hujum" metodlari.

Shakl: savol-javob, individual ishlash, kichik guruhlarda ishlash, jamoa bilan katta guruhda ishlash.

Vositalar (texnik va didaktik): Tarqatma materiallar, slaydlar, test savollari, kompyuter, proyektor, banner ko'rgazma va boshqalar.

Nazorat turi: Og'zaki va yozma nazorat, o'z-o'zini nazorat qilish, savol-javob, test orqali.

Baholash: Rag'batlantirish.

Dars /ma'ruza/ning maqsad va vazifalari:

Maqsadlar:

Ta'limiy: Qo'shma va juft so'zlarning tuzilishi hamda imlosi bo'yicha talabalarga nazariy tushuncha berish.

Tarbiyaviy: Ona tilining millat va Vatan ravnaqidagi roli va ahamiyatini talabalarga tushuntirish.

Rivojlantiruvchi: Talabalarning ona tilini o'rganishga qiziqishini oshirish.

Vazifalar:

Ta'limiy savol: Qo'shma va juft so'zlar haqida nimalar bilasiz?

Tarbiyaviy savol: Ona tili imlosiga oid tushunchalarni yaxshi bilishning axloqiy-tarbiyaviy ahamiyati nimada deb o'ylaysiz?

Rivojlantiruvchi savol: Qo'shma va juft so'zlarga o'zingiz yod bilgan she'rlardan misol topib ayta olasizmi?

Kutilayotgan natijalar:

Dars yakunida talaba biladi (Bilim):

So'zlarning tuzilishiga ko'ra turlari, ayniqsa, qo'shma va juft so'zlarning o'ziga xos xususiyatlari, qanday

Qaysi savollar beriladi:

So'zlar tuzilishiga ko'ra qanday turlarga bo'linadi?

Qanday so'zlar qo'shma so'zlar hisoblanadi?

so'zlardan hosil bo'lishi, imlosi xususida bilib oladilar	Qo'shma so'zlar juft so'zlardan nimasi bilan farq qiladi? Juft so'zlarning takror so'zlardan farqi nimada? Qo'shma so'zlar va juft so'zlar qanday yoziladi?
Dars yakunida talaba tushunadi (Ko'nikma): Qo'shma va juft so'zlarning o'ziga xos belgilari, tuzilishi va yozilishi asosida ularni o'zaro farqlay oladi.	Qaysi savollar beriladi: Qo'shma so'zlar qanday tuziladi va yoziladi? Juft so'zlar qanday tuziladi va yoziladi?
Dars yakunida talaba bajara oladi (Malaka): Berilgan matndan qo'shma va juft so'zlarni mustaqil topa oladi va ularning yozilishini tushuntirib bera oladi.	Qanday topshiriqlar beriladi: Qo'shma va juft so'zlarni qatnashtirib ikkitadan gap tuzing.

Dars jarayoni va uning bosqichlari:

Ishning nomi	Bajariladigan ish mazmuni	Metod	Vaqt
1-bosqich: Tashkiliy qism.	1. Davomatni aniqlash. 2. "Tanishuv xaritasi" asosida guruh bilan tanishish.	"Tanishuv xaritasi" mashqi.	4 daq 6 daq
2-bosqich: Refleksiya. Ehtiyojlarni aniqlash	1. Mavzu bo'yicha savol-javob orqali talabalarning ushbu mavzuga tayyorligi va ehtiyojlari aniqlanadi.	Og'zaki so'rov	10 daq
3-bosqich: Yangi mavzuning bayoni	1. Slaydlar asosida o'qituvchining kichik ma'ruzasi. 2. Qo'shma va juft so'zlarning tuzilishi va yozilishi bilan bog'liq xususiyatlarni guruhlar ishlab chiqadi. 3. Taqdimotlar (har guruhga 1 daq) 4. O'qituvchining darsni xulosalashi.	Slaydlar taqdimoti Kichik guruhda ishlash Slaydlar asosida	15 daq 10 daq

			10 daq
4-bosqich: Mustahkamlash	1. Guruhlarga bo'linib test yechish.	Test	10 daq
5-bosqich: Baholash. Dars yakuni	1. Guruhlarda test natijalarini tahlil qilish va baholash. 2. Talabalar nimani oldindan bilar edi, dars jarayonida nimalarni bilishni xohlagan edi, nimalarni bilib olganligini tahlil qiladi.	Guruhni baholash “BBB” metodi	10 daq
6-bosqich: Mustaqil bajarish uchun topshiriqlar (uyga vazifa)	Slaydda berilgan so'zlarni yozib olib, ular ishtirokida gaplar tuzish. Berilgan sxema asosida qo'shma va juft so'zlarni qatnashtirib gap tuzish.	Yozma topshiriq.	5 daq

Darsning borishi:

1-bosqich. O'qituvchi darsning boshlanishida tinglovchilarni rangli qog'ozlar asosida 3 guruhga bo'ladi. Guruhlar bilan tanishuv o'tkaziladi. “Tanishuv xaritasi” mashqi yordamida. Bunda guruhlar berilgan sxema bo'yicha o'z guruhlariga nom tanlaydi va ularni sxemada berilgan tartibda tanishtiradi: (*slayd ilova qilinadi*).

2-bosqich: Yangi mavzuni o'rganishni boshlashdan oldin tinglovchilarning shu yo'nalishdagi mavjud bilimlari, ehtiyojlarini aniqlash va motivatsiyani vujudga keltirish uchun og'zaki savol-javob o'tkaziladi. Savollar namunasi:

1. Qo'shma va juft so'zlar haqida birinchi marta maktabda nechanchi sinfda eshitgansiz?
2. Qo'shma va juft so'zlar tilshunoslikning qaysi bo'limida o'rganiladi?
3. Qanday so'zlar qo'shma so'zlar hisoblanadi?
4. Qanday so'zlar juft so'zlarni hosil qiladi?
4. Qo'shma so'zlar qanday yoziladi? Juft so'zlar-chi?
5. Qo'shma va juft so'zlar qatnashgan she'riy misra bilasizmi?

3-bosqich: 1-ish. Yangi mavzuni o'qituvchi slaydlar yordamida kichik ma'ruza shaklida olib boradi. Unda qo'shma va juft so'zlarning tuzilishi, qanday so'zlardan hosil bo'lishi, ma'nolari, yozilishi haqida gapiriladi. (*ma'ruza matni ilova qilindi, slaydlar asosida*).

2-ish. Kichik guruhlarda ishlash. Bunda 1-guruh qo'shib yoziladigan qo'shma so'zlarga, 2-guruh ajratib yoziladigan qo'shma so'zlarga, 3-guruh juft so'zlarga ikkitadan misol yozib chiqadi.

3-ish. Guruhlarning taqdimoti va o'qituvchining mavzuni asosiy xulosalarini e'lon qilishi. (*slaydlar asosida*).

4-bosqich: Yangi mavzuni mustahkamlash uchun kichik guruhlarda tinglovchilar mustaqil test ishlaydi. (*test materiali ilova qilindi*). Vaqt 10 daq.

5-bosqich: 1-ishi: Test natijalari o'qituvchining to'g'ri javoblari asosida tekshiriladi. Bunda har bir guruh qo'shni guruhning test natijalarini tekshiradi.

2-ishi: Talabalar nimani oldindan bilar edi, dars jarayonida nimalarni bilishni xohlagan edi, nimalarni bilib olganligini tahlil qiladi. "BBB" metodi yordamida.

Bilardim	Bilishni xohlagan edim	Bilib oldim

6-bosqich: Mustaqil bajarish uchun topshiriqlar (uyga vazifa): Talabalar slaydda berilgan so'zlarni yozib olib, ular ishtirokida avval qo'shma va juft so'zlar hosil qiladilar, so'ngra ularni qatnashtirib ikkitadan gap tuzishadi.

Guruhlar uchun mavzuga oid quyidagicha test savollarini shakllantirish mumkin:

1-kichik guruh uchun

1. Qo'shma otlar berilgan qatorni toping.
A) qo'ni-qo'shni, qo'ziqorin, bozorboshi
B) oltingugurt, achchiqtosh, laylakqor
C) dori-darmon, guliston, tustovuq
D) barcha javoblar
2. Qaysi turkumlarga oid juft so'zlar asosan antonimlardan hosil bo'ladi?
A) fe'l
B) ot
C) sifat
D) son
3. Qo'shma fe'l qatnashgan gapni toping.
A) Mirsodiq sevinib ketdi.
B) U bo'lgan voqealarni birma-bir eslab ko'rdi.
C) Halima singlisini bog`chadan olib keldi.
D) Barcha javob to'g'ri.

2-kichik guruh uchun

1. Bir-biriga yaqin yoki qarama-qarshi asosdan tarkib topgan otlar ...
A) qo'shma otlar
B) juft otlar
C) takror otlar
D) qisqartma otlar
2. Sifat + otdan tashkil topgan qo'shma so'zni belgilang.
A) qirqog`ayni, atirgul
B) ko'zoynak, tomorqa
C) mingoyoq, qorako'l
D) qoramol, qizilurug`
3. Qo'shma fe'l qatnashgan gapni toping.
A) Asror hayajonlanib qoldi.
B) Salima o'tgan ishlarni bir-bir aytdi.
C) G'anisher velosipedini arzonarovga sotib yubordi.
D) To'g'ri javob yo'q.

3-kichik guruh uchun

1. Otdan yasalgan juft sifat qatnashgan gapni toping.
A) Shoirning bolaligi alg`ov-dalg`ov davrlarga to'g'ri keldi.
B) Menga o'xshash esli-hushli yigitga zoriqib o'tirgan ekan.
C) Menga oq-qora iplarni uzatib yubor.
D) So'roq-savollaringiz bo'lsa, marhamat?!
2. Ot+ot tipidagi qo'shma sifat berilgan qatorni toping.
A) kaltafahm
B) mehmondo'st
C) jonkuyar
D) sakkizoyoq
3. Qo'shma fe'l qatnashgan gapni toping.
A) Onam kuyunib gapirdi.
B) Adolat, nihoyat, Toshkentga borib keldi.
C) Dilfuza xonalarni chinniday tozalab chiqdi.
D) Barcha javob to'g'ri.

1-guruh test javoblari: B C, C.

2-guruh test javoblari: B, D, D.

3-guruh test javoblari: B, B, B.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste'dod, 2008. – 180 b.
2. Maktabda til sathlarini o'zaro bog`lab o'rganish. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. – T., 1992. – 30 b.
3. Mengliyev B., Xoliyorov O'. O'zbek tilidan universal qo'llanma. – T.: “FAN”, 2008.
4. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: Nasaf, 2000. – 98 b.
5. Roziqov O. va b. Ona tili didaktikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2005. – 238 b.
6. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – T., 2006. – 192 b.
7. Xolmanova Z.T. Tilshunoslikka kirish. – T.: “Universitet”, 2007.
8. O'zbek tilining izohli lug`ati. – T.: “O'ME” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006, 2-jildlik. 2-jild. – B.582.